

Zekâta Tabi Malların Nisaplarının Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Değer Bakımından Eşitliği Meselesi*

TEMEL KACIR

DR., DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

temel_kacir@hotmail.com

ÖZ

İbadetler esas itibarıyla bedeni ve mali olmak üzere iki kısma ayrılır. Mali ibadetlerle mükellef olmanın şartlarından biri de, kişinin temel ihtiyaçlarından fazla olarak dinen tayin edilen miktarda mala sahip olması gerekir. Hz. Peygamber tarafından belirlenen bu miktarların o dönem itibarıyla değer bakımından eşit olup olmaması, nisapların değişimi açısından önem arz etmektedir. Bu çalışma zekâta tabi olan altın, gümüş, deve, sığır, koyun ve hububat fiyatlarının Hz. Peygamber dönemindeki değerlerini ve bunların nisaplarının eşitliği konusunu ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zekât, Nisap, Oran, Ölçü, Mali Mükellefiyet

THE ISSUE OF EQUALITY OF THE GOODS WHICH SUBJECT TO ZAKAH IN TERMS OF VALUE IN THE TIME OF PROPHET MUHAMMAD

ABSTRACT

In essence, the worships ('Ibâdât) are divided as financially and corporally in two parts in Islam. One of the terms of the responsibility of financial worships is to be sufficient more than with regard to basic human needs. That these amounts which are determined by Prophet Muhammad are equal in value at this term is important in terms of alteration of *nisab* (amount of wealth after essential necessities and debts are met). This article addresses prices of gold, silver, camel, cattle, sheep/goat

* Bu makale, tarafımızdan hazırlanan doktora tezinden faydalanılarak yazılmıştır.

and grain which are assets that require Zakat at the age of Prophet as a value and the topic that these are equal in nisab.

Key words: Zakah, Nisab, Measure, Rate, Financial Liability.

GİRİŞ

Kişinin malî mükellefiyetlerle muhatap olabilmesi için gerekli olan ekonomik zenginlik göstergesi, fıkıh ilminde nisap terimiyle ifade edilmektedir. Kur'an'ı Kerim'de malî mükellefiyetlerden söz edildiği halde bunların miktarı hakkında net bir açıklama yapılmamış, sünnette ise, bu mükellefiyetlerin sınırı ve miktarı açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Sünnetteki nisapla ilgili bu bilgilerin sosyal ve ekonomik şartların değiştiği dönemlerde de aynı şekilde korunup korunmama (değişkenlik arz edip etmeme) konusu, yirminci asrın başından itibaren İslam alimleri arasında önemli tartışma konularından biri olmuştur. Çağdaş İslam alimleri arasında konuyla ilgili iki temel yaklaşım bulunmaktadır.

Birinci yaklaşıma göre; ibadet, ceza, kefaret konularıyla ilgili naslardaki sayısal ifadeler (mukadderat)dan Allah hakkı olan ve naslarda sınırı kesin olarak tayin edilenler taabbudî (gerekçesi akılla kavranamayan) hükümlerdir. Buna göre; zamanın değişmesi bu tür hükümlere etki etmez. İşte bu nedenle nisap miktarlarıyla ilgili naslarda yer alan rakamlarda kıyamete kadar geçerlidir. Günümüzde birçok İslam hukukçusunun² ve fetva kurumlarının³ vermiş olduğu fetva ve kararlar bu yöndedir.

İkinci yaklaşıma göre ise; şer'î hükümlerde asıl olan ta'lil (gerekçesi akılla kavranabilme)dir. Naslarda (sünnette) ifade edilen nisap miktarları, o günün ekonomik ve sosyal yapısının zenginlik göstergesidir. Söz konusu rakamsal ölçüler sosyal ve ekonomik şartlardaki değişimler gereği yeniden belirlenmek durumundadır.⁴

² Zerkâ, Mustafa, *Fetâvâ*, (2. Baskı), Dâru'l-Kalem, Dimaşk 2001, s. 133; Ebû Zehra, Muhammed, *Fetâvâ*, (cem ve thk. Muhammed Osman Şebbir), Dâru'l-Kalem, Dimaşk 2006, s. 264-268; Karadavi, Yûsuf, *Fıkhu'z-Zekât*, I-II, (1.Baskı), Dâru'l-İrşad, Beyrut 1969, I, 149, 244; a. mlf, *Hedyün li'l-İslâm Fetâvâ Muâsıra*, (1. Baskı), Dâru'l-Kalem, Kuveyt 2001, III, s. 243; Abdülaziz b. Abdullah b. Baz, *Fetâvâ ve Tenbihât ve Nesâih*, Dâru'l-Cil, Beyrut 1991, s. 338.

³ http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dok/zekat_sorulanlar.pdf, <http://www.awqaf.gov.ae/QA/QA.aspx?SectionID=9&RefID=20598>, <http://fatwa.islamweb.net/fatwa/index.php?page=showfatwa&Option=FatwaId&Id=146591>, <http://www.fatawah.com/Fatawah/449/word/%d9%86%d8%b5%d8%a7%d8%a8/>, [http://www.alifta.net/Fatawa/FatawaSubjects.aspx?View=Hit&HajjEntryID=0&HajjEntryName=8](http://www.alifta.net/Fatawa/FatawaSubjects.aspx?View=Hit&HajjEntryID=0&HajjEntryName=8;),

⁴ Hamidullah, Muhammed, *Modern İktisat ve İslam*, (çev. Salih Tuğ), Yağmur Yay., İstanbul 1963, s. 17-18; M. A. Mannan, *İslam Ekonomisi Teori ve Pratik*, (çev. Bahri Zengin-Tevfik Ömeroğlu), Fikir Yay., İstanbul 1980, s. 403- 404; Siddiki, Muhammed Necatullah, *İslam Ekonomi Düşüncesi*,

Ayrıca bu görüş sahipleri, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve dört halifesinin yaşadığı çağda zekât mallarının değerlerinin birbirine eşit olduğunu ve bu miktarın bir ailenin yıllık ortalama harcama tutarına denk olduğunu iddia etmektedirler. Bu konuda Serahsî'nin, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde nisapların eşitliği görüşü⁵ ile Dehlevî'nin, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde nisapların çekirdek bir ailenin yıllık nafakasına denk geldiği⁶ görüşünü de delil olarak ileri sürmektedirler.

Şimdi zekâta tabi malların Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde birbirine eşit olup olmadığı ile ilgili değerlendirmelerimize geçebiliriz.

ZEKÂTTA NİSAP

Zekât kelimesi, Arapçada temiz olmak, artmak gibi anlamlara gelen “z-k-y” kökünden türemiş bir isimdir.⁷ Terim olarak; belirli düzeyde mal varlığına sahip olan Müslümanların, gerekli şartları taşıyan mallarının belirli orandaki kısmını, yılda bir defa, Allah'ın rızasını kazanmak gayesiyle, belirli yerlere harcanmak üzere vermeleri mahiyetindeki farz ibadettir.⁸

Kişinin zekâtla yükümlü sayılabilmesi için, diğer yükümlülük şartları yanında, mal varlığının belirli düzeyde olması da şart görülmüştür. İşte bu şart, “nisab” terimiyle ifade edilmektedir. Sözlükte asıl, sınır, işaret, pay, yorgunluk, bıçak sapı, güneşin battığı yer gibi anlamlara gelen⁹ nisab; “Zekâtın

(çev. Yaşar Kaplan), Bir yayıncılık, İst. 1984, s. 77; Fazlu'r-rahman, *İslamiyet ve İktisadi Adalet Meselesi*, (trc. Yusuf Ziya Kavakçı), Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1976, s. 3, 32; Tuğ, Salih, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1963, s. 70-71; Yazgan, Turan, *Sosyal Güvenlik Açısından Zekât*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005, s. 34; Tabakoğlu, Ahmet, “Nisap, Para ve Gelir Dağılımı”, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri Sempozyumu*, Kurav Yay., Bursa 2007, s. 19-29; Aktan, Hamza, “I. Oturum Müzakere ve Cevaplar”, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri Sempozyumu*, Kurav Yay., Bursa 2007, s. 51-52; Erdoğan, Mehmet, “Zekât Nisabının Amacı Dikkate Alınarak Günümüz Hayat Standartlarına Göre Yeniden Belirlenmesi”, *Zekât Nisabı ve Fitre miktarının Çağdaş Parasal Değeri Sempozyumu*, Kurav Yay., Bursa 2007, s. 147-156; <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/4/0049.htm>.

⁵ Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *Kitabu'l-Mesûd*, I-XXX, Çağrı Yay., İst., 1982-83; II, 150; III, 3.

⁶ Dehlevî, Şâh Veliyyullah, *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, I-II, (çev. Mehmet Erdoğan), İz Yayıncılık, İstanbul 1994, II, 131-132.

⁷ İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemaluddîn, *Lisânu'l-Arab*, I-XVIII, (2. Baskı), Dâru İhyâit-Türasi'l-Arabî, Beyrut 1997, VI, 64-65.

⁸ Zuhaylî, Vehbe, *el-Fikhü'l-İslâmî ve Edilletühü*, I-VIII, (3. Baskı), Dârü'l-Fıkr, Dimaşk 1989, II, 730.

⁹ İbn Manzûr, XIV, 154-157; İbn Faris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyya, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, I-VI, (2. Baskı), (thk. Abdusselam Muhammed Harun), Mektebetü Mustafa el-Babî Halebî, Mısır 1972, V, 434.

farz olması için malın ulaşması gereken miktar”¹⁰ “Şarî’in zekâtın vucubiyetine alamet kıldığı şey”¹¹ olarak tanımlanmaktadır.

Kur’ân-ı Kerim’de zekâta tâbi mallar; altın ve gümüş,¹² tahıllar ve meyveler,¹³ ticaret ve benzeri işlerden elde edilen kazançlar,¹⁴ madenler ve benzeri yeraltı servetleri¹⁵ ve diğer mallar¹⁶ şeklinde belirlenmiştir.

Hadis kitaplarında da bu mükellefiyet için hangi mallardan ne kadar miktara sahip olmak (nisap) gerektiği, sahip olunan mal varlığının hangi orandaki kısmını vermek gerektiğine dair pek çok hadis yer almaktadır. Ayet ve hadisler bir bütün olarak değerlendirildiğinde zekâta tabi mallar; altın, gümüş, hayvan (deve, koyun, sığır, at), ticaret malları, toprak mahsul-leri ve madenler olmak üzere beş genel başlık altında toplanabilir.

1. Altın - Gümüş / Dinar - Dirhem

İslâm’ın geldiği devrede Arabistan’da, aynî mübadele yanında nakit de biliniyor ve mübadele aracı olarak kullanılıyordu. O dönemde nakit olarak Bizans’tan gelen ve “Rumî” adı verilen altın paralar (dinar), İran’dan gelen ve “Kisrevî” adı verilen gümüş paralar (dirhem) ile azda olsa Yemenden gelen “Himyeriyye” denilen dirhemler revaçta idi.¹⁷

Rumî adı verilen dinarlar, sabit bir ağırlığa sahip iken, Kisrevî denilen dirhemler farklı ağırlıktaydı ve çeşitli adlarla anılırdı. Bir dinarın ağırlığı 20 kırat, 22 kıratтан 1 habbe eksik, 72 arpa tanesi iken;¹⁸ bir dirhem 20, 12, 10 kırat idi.¹⁹

Belâzurî, İslam öncesinde Mekke’de Kureyş kabilesi tarafından kullanılan dirhem ve dinarlar hakkında şu bilgiyi vermektedir: “*Kureyş, gümüşü dirhem ismini verdiği ölçü ile altını ise dinar diye adlandırdığı bir ölçü ile tartardı. Her 10 dirhem ağırlığı, 7 dinarın ağırlığına eşitti. Bir arpa tanesi,*

¹⁰ İbn Manzûr, XIV, 157; Desûkî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Arafе, *Haşiyetü’l-Desûkî ala Şerhi’l-Kebîr*, (Muhammed Aliş şerhiyle beraber), I-IV, Matbaatü İsa Babi Halebî ve Şürekauhu, Mısır ts., I, 430; Şerbâsî, Ahmed, *el-Mucemü’l-İktisâdî’l-İslâmî*, Dârü’l-Cil, yy. 1981, s. 462.

¹¹ İbn Abidin, Muhammed Emin, *Haşiyetü Reddî’l-Muhtar*, I-VIII, Dârü’l-Fikr, Beyrut 1992, II, 259.

¹² et-Tevbe, 9/34.

¹³ el-En’âm, 6/141.

¹⁴ el-Bakara, 2/267.

¹⁵ el-Bakara, 2/267.

¹⁶ et-Tevbe, 9/103; ez-Zâriyât, 51/19.

¹⁷ Belâzurî, Ebû’l-Abbas Ahmed bin Yahya, *Futûhu’l-Buldan*, (thk. Abdullah Enis ed-Debba’-Ömer Enis ed-Debba’), Müessesetü’l-Meârif, Beyrut 1987, s. 654; Erkal, Mehmet, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yayınları, İstanbul 2008, s. 73.

¹⁸ Makrizî, Takıyyüddin Ahmed b. Ali, *İğasetü’l-Ümme bi Keşfi’l-Ğümme*, (ta’lik: Yasir Seyyid Salihin), yy. ts., s. 44.

¹⁹ Maverdî, Ebû’l-Hüseyn Ali b. Muhammed, *el-Ahkamü’s-Sultaniyye ve’l-Velayetü’l-Diniyye*, (1. Bas-kı), (thk. Ahmed Mübarek el-Bağdadî), Kuveyt 1989, s. 196; Erkal, s. 75.

*dirhem*in 1/60'ı, *ukıyye* 40 *dirhem*, *neş* 20 *dirhem*, *nevât* (çekirdek) 5 *dirhem* kabul edilirdi. Bu ölçülere göre külçe ile alış veriş yaparlardı.²⁰

Bu devirde dinar ile aynı ağırlıkta dirhemler olduğu gibi, ½ dinar ağırlığında, bazen daha farklı vezinlerde dirhemlerin bulunduğu, ayrıca dinar ve dirhem arasında 7/10 gibi bir ağırlık nispetinin var olduğu zikredilmektedir.²¹ Alım gücü olarak da 10 dirhem 1 dinara eşitti. Para kıymetleri ondalık sisteme göre, teamül ise tartı ileydi.²²

Hiz. Peygamber (s.a.v.), tedavülde bulunan paralara hiçbir müdahalede bulunmamış, piyasada var olan paralar kullanılmaya devam etmiştir.²³ Hicretten sonra “Ölçü, Medine'nin ölçüsü, tartı Mekke'nin tartısıdır”²⁴ buyurarak, Kureyş tarafından benimsenen para ağırlık ölçülerinin kabul edilmesini istemiştir.²⁵ Başta zekât, mehir, diyet ve alış veriş gibi şer'i muameleler de değer ve zenginlik ölçüsü birimi olarak, bu paraları esas almıştır.²⁶

Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra Hiz. Ebû Bekir döneminde para ile ilgili uygulama aynen muhafaza edilmiş,²⁷ Hiz. Ömer döneminde ise fethedilen topraklardaki haraç vergisi, ağırlığı en fazla olan dirhemlerden tahsil edilmek istendiğinde, vergi mükellefleri bu uygulamanın hafifletilmesini istemişlerdir.²⁸ Bunun üzerine Hiz. Ömer, Belazurî'nin rivayetine göre piyasada bulunan 20, 12, 10 kırat ağırlığındaki dirhemlerim ortalamasını alarak 14 kıratlık dirhemi şer'i dirhem olarak kabul etmiştir.²⁹ Yine Belazurî'nin yaptığı başka bir rivayette, piyasadaki 10, 6, 5 miskal ağırlığındaki dirhemlerin ortalamasını alarak yedi miskal vezninde 10 dirhem şer'i dirhem olarak kabul etmiştir.³⁰

²⁰ Belazurî, 653-654; Erkal, s. 73.

²¹ Makrizî, *İğase*, s. 42-43; Erkal, s. 75.

²² Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, (çev. Mehmet Yazgan), Beyan Yay., İstanbul 2004, s. 822; Erkal, s. 75.

²³ Belazurî, s. 652.

²⁴ Ebû Dâvud, “Buyu”, 8; Nesâî, “Buyu”, 54; Beyhakî, IV, 172.

²⁵ Erkal, s. 76; Makrizî, Takıyyüddin Ahmed, *Kitabu'n-Nukûdi'l-Kadîmeti ve'l-İslamiyye*, (trc. İbrahim Hakkı Konyalı: Eski ve İslami Paralar), Gavsî Ozansoy Basımevi, İstanbul 1946, s. 29.

²⁶ İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddimetü İbni Haldun*, (şerh ve takdim: Muhammed el-İskenderani), Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 2011, s. 248; Gözübenli, Beşir, *İslam'da Para ve Fonksiyonları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Erzurum 1986, s. 140.

²⁷ Makrizî, *Nukûd*, s. 30.

²⁸ İbn Hümâm, Kemaleddin Muhammed b. Abdülvahid, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, I-X, Dârü'l-Fikr, Beyrut ts., II, 212; Mevsîlî, Ebû'l-Fazl Mecdüddin Abdullah, *el-İhtiyar li-Tâ'lîl'l-Muhtâr*, I-V, Çağrı Yay. İstanbul 1987, I, 112; Maverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Havi'l-Kebîr fi Fıkhı Mezhebi'l-İmami'sh-Şafîi ve Hüve Şerhu Muhtasari'l-Müzeni*, I-XVIII, (1. Baskı), (thk. Ali Muhammed Muavviz-Adil Ahmed Abdülmevcud), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, s. 196.

²⁹ Belazurî, s. 651-652; Reys, Muhamed Ziyauddin, *el-Harâc ve'n-Nizamü'l-Maliyye*, Dârü'l-Ensar, Kahire 1977, s. 344.

³⁰ Belazurî, s. 652.

Ebû Ubeyd'in rivayetine göre ise, ağırlığı en yüksek olan 8 danik (Bağlı) dirhem ile en az ağırlığı olan 4 danik (Taberî) dirhem ortalaması olan 6 danik ağırlığı, şer'i dirhem olarak kabul edilmiştir.³¹

Her üç rivayette Hz. Ömer'in tevhit işleminde dirhemle miskal (dinar) arasında 7/10 gibi bir ağırlık nisbetine dikkat ettiği görülmektedir.³² Böylece her dirhem 6 danik, her on dirhem 7 miskal olarak istikrar bulmuştur.³³

Abdülmelik b. Mervan döneminden sonra şer'i dirhem 6 ve miyarında beldelelere göre değişiklik yapılmış ve malî sorumluluklar bu ölçüler üzerinden takdir edilmeye başlanmıştır. Hatta bazı fakihler, "Her memlekette kullanılan tartı birim miktarı neyse fetvâ ona göre verilir" demek mecburiyetinde kalmıştır.³⁴

İlk dönemlerde altın ile gümüş arasında vezin açısından sabit olan 7/10 oranı, değer açısından da 1/10 olarak sabitleme yoluna gidilmiştir. Hâlbuki iktisadî açıdan 1 dinarın alım gücünü 10 dirheme sabitlemek zor görünmektedir.³⁵ Her ne kadar ağırlıklı görüş, vezin açısından 7/10 nisbetinde olan dinar ve dirhem 6 paritesi bire on olduğu yönünde olsa da, bu sabitleme genelde zekâtın 20 miskal altından, 200 dirhem gümüşten verileceğini bildiren hadisler,³⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "(Hırsızlık suçunda) El ancak bir dinar veya on dirhemden kesilir"³⁷ ifadeleri, Amr b. Şuayb'ın babasından, onun da dedesinden yaptığı rivayette, "Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde diyet miktarı 800 dinar yahut 8000 dirhemdi",³⁸ ifadesi ve Hz. Ömer'in cizyeyi altından dört dinar, gümüşten kırk dirhem olarak takdir ettiği yönündeki³⁹ rivayetler esas alınarak yapılmıştır.

Ancak bu konuda farklı rivayetler de mevcuttur. Hz. Peygamber (s.a.v.), çeyrek dinar ve daha çoğunda (hırsızın elini) keserdi.⁴⁰ Hz. Peygamber (s.a.v.) değeri üç dirhem olan kalkandan ötürü hırsızın elini kesti.⁴¹ Bu riva-

³¹ Ebû Ubeyd, Kasım b. Sellâm, *Kitabu'l-Emvâl*, (1. Baskı), (thk. ve ta'lik: Muhammed Ammare), Dârü's-Şurûk, Beyrut 1989, s. 626; Maverdî, s. 196; Ebû Ya'la el-Ferra, İbnü'l-Ferra Muhammed b. Hüseyin, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1983, s.178; Reys, s. 344.

³² Erkal, s. 80.

³³ İbn Haldun, s. 247, 248; Miras, Kamil, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I-XIII, (8. Baskı), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1972, V, 39.

³⁴ İbn Haldun, s. 248; İbn Abidin, II, 296-297.

³⁵ Şehhâte, Şevki İsmail, *et-Tatbiku'l-Muâsir li'z-Zekât*, Dârü's-Şurûk, Cidde 1977, s. 108; Ebûbekir es-Siddîk Mütevellî-Şehhâte, Şevki İsmail Şehhâte, *İktisâdî'n-Nukûd fî İdâri'l-Fikri'l-İslâmî*, Dârü't-Tevfik en-Nemüzeziyye, Kahire 1983, s. 64.

³⁶ Dârekutnî, II, 471; Ebû Ubeyd, 501.

³⁷ Ebû Dâvud, "Hudûd", 12; Tirmizî, "Hudûd", 16.

³⁸ Ebû Dâvud, "Diyat", 18; Ahmed b. Hanbel, II, 217; Zeylaî, Ebû Muhammed Cemaeddin, *Nasbu'r-Râye li-Ehadisi'l-Hidaye*, (Bügyetü'l-Elmaiyyi fî Tahrîci'z-Zeylaî haşiyesi ile birlikte), I-V, (Tashih: Muhammed Avvame), el-Mektebetül-Mekkiyye, Beyrut 1997, IV, 362.

³⁹ Ebû Yusuf, Yakup b. İbrahim, *Kitabü'l-Harâc*, Dârü'l-Mârifet, Beyrut 1979, s. 128.

⁴⁰ Müslim, "Hudûd", 1; Tirmizî, "Hudûd", 16; Nesâî, "Katu's-sârik", 9,10; Ahmed, b. Hanbel, II, 80.

⁴¹ Buhârî, "Hudûd", 13; Müslim, "Hudûd", 2; Tirmizî, "Hudûd", 16; Ebû Dâvud, "Hudûd", 11; İbn Mâce,

yetlerde ve Ahmed b. Hanbel'in rivayetinde çeyrek dinarın üç dirheme teka-bül ettiği, dinar ve dirhem paritesinin bire on iki olduğu zikredilmektedir.⁴² Ayrıca bu hadis, dirhem 1/10'a tekabül ettiği rivayetlerinden daha sahih kabul edilmiştir.⁴³

Abdurrahman b. Amrâdan yapılan rivayette, "Hz. Osman zamanında bir hırsız ağaç kavunu çaldı. Hz. Osman kıymetinin belirlenmesini emretti. Kıymeti üç dirhem tuttu ki, o zamanlar on iki dirhem bir dinara denkti. Hz. Osman da hırsızın elini kesti."⁴⁴

İbn Ömer'den şöyle rivayet edilmiştir: *Bakî'de deve satardım; (bazen) dinar karşılığında satar dirhem alır, (bazen de) dirhem karşılığı satar, dinar alırdım. (Sattığımda) bunun (dirhem) yerine şunu (dinarı) alır ve (aldığımda da) bunun yerine şunu verirdim. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gidip: Ey Allah'ın Resulü, müsade eder misin, sana (bir şey) soracağım. Ben (bir malı) dirhem mukabilinde satıp, dinar alıyorum. Bunun yerine şunu alıyor ve bunun yerine şunu veriyorum (altının yerine gümüşü alıp veriyorum), dedim. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Aranızda (ödenmemiş) bir şey kalmadıkça o günün rayici ile (birinin yerine ötekini) almanda mahzur yok"⁴⁵ buyurdu. Bu rivayet, altın ve gümüş arasındaki oranın sabit olmadığının en açık delilidir.*

Zikretmiş olduğumuz rivayetler ve benzerleri, 7/10 oranının vezin ile yani paranın basımıyla alakalı olduğunu, paranın değerinin ise iktisadi duruma göre şekilleneceğini desteklemektedir. Öyleyse bu alım gücü 1/10 olabileceği gibi, 1/15 de olabilir. Bu verilerden yola çıkarak değer açısından sabit bir orandan bahsetmek zor görülmektedir. Bu nedenle Fukaha, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "Ölçü, Medine'nin ölçüsü, tartı Mekke'nin tartısıdır"⁴⁶ hadisini esas alarak altın ve gümüş ile ilgili şer'î hükümlerde vezne itibar edileceğini kabul etmiş,⁴⁷ ağırlığı iki yüz dirhemden aşağı olan fakat adedi veya değeri iki yüze ulaşan dirhemlerde zekât gerekmediğine hükmetmişlerdir.⁴⁸ Tâvus b. Keysan, Ata b. Ebi Rebah, Zührî, Süleyman b. Harb ve Eyyüb es-Sahtanî ise, altının zekâtı hakkında sahih hadis bulun-

⁴² "Hudûd", 22; Nesâî, "Sârik", 8; Muvatta', "Hudûd", 21.

⁴³ Ahmed b. Hanbel, VI, 80; Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali, *Neylü'l-Evtâr Şerhü Müntekal-Ahbâr*, I-VIII, (1. Baskı), Dârü'l-Hayr, Dimaşk 1996, VIII, 138.

⁴⁴ Şevkânî, VIII, 138-139.

⁴⁵ Muvatta', "Hudûd", 23; Beyhâkî, VIII, 260.

⁴⁶ İbn Mâce, "Ticaret", 51; Tirmizî, "Büyu", 24; Ebû Dâvud, "Büyu", 14; Nesâî, "Büyu", 5; Ahmed b. Hanbel, II, 139.

⁴⁷ Nesâî, "Bey", 54; Ebû Dâvud, "Büyu", 8.

⁴⁸ İbn Abidin, II, 297.

⁴⁹ Kâsânî, Alaaddün Ebi Bekir b. Mesud, *Bedâiü's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*, I-X, (2. Baskı), (thk. Ali Muhammed Muavvaz-Adil Ahmed Abdülmevcud), Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2003, II, 405-406; Nevevî, V, 504; İbn Abidin, II, 297.

madığını iddia ederek altını ticaret eşyası kabul etmiş ve altının zekâtında vezne değil de kıymete itibar etmişlerdir.⁴⁹

2. Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Hayvan Fiyatları

2.1. Deve

Bölgenin coğrafi yapısı nedeniyle fiziki gücü kullanılan, eti ve sütün-den faydalanılan deve, Arap yarımadasında insanların hayatında önemli bir yere sahipti.⁵⁰ Hatta câhiliye döneminde diyet, fidye, ödül, mehir vb. durumlarda vaat edilen servetin çoğu zaman deveyle ölçülmesi, ayrıca vefat eden şahsın mirası arasında sayısı bine ulaşmış develerden bahsedildiğine dair rivayetler, devenin para birimi olarak kullanılan dinar ve dirhem yanında yaygın bir malî değer ölçüsü olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.⁵¹ İslamiyetten sonra da aynı öneme sahip olan deve; zekât, kurban ve diyet miktarının tespiti gibi bazı malî mükellefiyetlerde ölçü olarak kabul edilmiştir.⁵²

Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde deve fiyatları kalitesi, cinsi, yaşı vb. özelliğine göre son derece farklılık göstermiştir. Hatta Hamidullah 22 dirhemden 400 dirheme kadar varan fiyatlardan söz edildiğini aktarmaktadır. Konuyla ilgili farklı rivayetlerden bu tespit edilebilmektedir. Câbir'den rivayet edildiğine göre, kendisi bir yolculukta devesi üzerinde seyrederken devesi yorulmuştu. Bu esnada yanından geçen Hz. Peygamber (s.a.v.), deveye bir kamçı vurarak (yürümesi için) dua etti. Bundan sonra deve öyle kuvvetli yürüdü ki daha önce bu şekilde hiç yürümemişti.

Hz. Peygamber (s.a.v.), daha sonra (deveyi satın almayı teklif ederek):

“Veresiye bir ükiyye,” buyurdu.

“Hayır,” dedim. Sonra yine (satın almak üzere), veresiye bir ükiyye teklif etti; bu defa devemi ona sattım. Fakat evime götüreceğim eşyayı bundan harîç tuttum.”⁵³

Hadîsü'l-baîr diye meşhur olan Cabir hadisinde en çok ihtilaf edilen nokta, Cabir'in devesinin kıymetine dairdir. Buhârî'nin kırk dirhem vez-

⁴⁹ Ebû Ubeyd, s. 520.

⁵⁰ Hakkı İsmail İbrahim, *Esvâkü'l-Arabî't-Ticariyye fi Şibhi'l-Cezâreti'l-Arabiyye*, Dârü'l-Fikr, Amman 2002, s. 109; Salim Ögüt, “Deve”, *DİA*, TDVY, IX, 226-227.

⁵¹ Azizova, Elnure, *Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler*, İsam Yayınları, İstanbul 2011, s. 74.

⁵² Ögüt, “Deve”, IX, 226.

⁵³ Aynî, Bedrüddin Ebi Muhammed Mahmud, *Umdetü'l-Karî Şerhü Sahihü'l-Buhârî*, I-XXV, (1. Baskı), Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2001, XI, 308.

inde bir ukıyye⁵⁴ (kırk dirhem) rivayetinden başka, beş ukıyye,⁵⁵ iki ukıyye ile bir veya iki dirhem,⁵⁶ dört dinar⁵⁷ ve bir kırat⁵⁸ rivayet edenler de vardır.⁵⁹

Amr b. Şuayb'ın, babası aracılığıyla dedesinden yaptığı rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), diyeti 100 deve, köylüler için 400 dinar veya buna denk gümüş takdir ederdi. Develer pahalınca, diyetin bedelini de artırırdı ve develerin fiyatı düşünce diyetin bedelini de eksiltirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde bu develerin fiyatı, 400 dinar ile 800 dinar veya bunun (yani sekiz yüz dinarın) gümüşten dengi olan sekiz bin dirheme ulaştı.⁶⁰

Zührî'nin rivayetine göre, "Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında diyet yüz deve ve her bir devenin değeri de bir ukıyye idi. Sonra develerin fiyatı artmaya devam etti ve bir devenin değeri bir buçuk, iki ukıyyeye kadar çıktı. Nihayet Hz. Ömer diyeti altından bin dinar, gümüşten on bin dirhem olarak takdir etti."⁶¹

İbn Abbâs'dan rivayet edildiğine göre bir adam Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek; "*Benim bir deve adağım var ve ben deve alacak güce sahibim. Fakat deve bulamıyorum ki satın alayım*", dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), "*yedi davar satın alıp boğazlamasını emretti.*"⁶²

Râfi b. Hadîc'ten rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) Zül-Huleyf'de ganimet dağıtırken bir deveyi on koyuna denk tutmuştu.⁶³

Ebû Kılâbe'den yapılan rivayette develerin sabit bir fiyatının olmadığını desteklemektedir. Bu rivayete göre; Hz. Ebû Bekir zekât memurlarını dört yaşını tamamlamış develeri kırk (dirheme), üç yaşını tamamlamış develeri otuz (dirheme), iki yaşını tamamlamış erkek develeri yirmi (dirheme), bir yaşını bitirmiş dişi develeri on (dirheme) satmak üzere görevlendirdi. Hz. Ebû Bekir'in dediği fiyata sattılar. Bir sonraki sene görevlendirdiğinde, zekât memurları fiyatlarda artış yapabiliriz dediklerinde, Hz. Ebû Bekir her yaşa on (dirhem) ilave edin dedi. Bir sonraki sene aynı şeyi teklif ettiklerinde, Hz. Ebû Bekir hayır diyerek fiyat artırılmasını kabul etmedi. Hz. Ömer halife olduğunda, zekât memurlarını Hz.

⁵⁴ Buhârî, "Büyü", 34.

⁵⁵ Müslim, "Müsakât", 109.

⁵⁶ Müslim, "Müsakât", 113.

⁵⁷ Müslim, "Müsakât", 109.

⁵⁸ Buhârî, "Vekâlet", 8; Müslim, "Müsakât", 111.

⁵⁹ Aynî'nin naklettiğine göre Ebû Ca'fer Dâvûdî bu ihtilâfın sebebini râvelerin hadîsi mânâ itibariyle rivayet etmelerinden kaynaklanmış olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Aynî, XI, 308.

⁶⁰ Ebû Dâvud, "Diyat", 18; Ahmed b. Hanbel, II, 217; Zeylai, IV, 362.

⁶¹ Beyhakî, VIII, 80.

⁶² İbn Mâce, "Edâhi", 6.

⁶³ Buhârî, "Şerike", 16; İbn Mâce, "Edâhi", 6.

Ebû Bekir'in takdir ettiği son fiyattan develeri satmakla görevlendirdi. Bir sonraki sene görevlendirdiğinde, fiyatlarda artış yapabiliriz dediklerinde, Hz. Ömer her yaşa on (dirhem) ilave edin dedi. Bir sonraki sene aynı şeyi teklif ettiklerinde, Hz. Ömer hayır diyerek son fiyat artırılmasını kabul etmedi. Hz. Osman halife olduğunda Hz. Ömer'in takdir ettiği son fiyattan develeri satmakla görevlendirdi. Bir sonraki sene görevlendirdiğinde, zekât memurları fiyatlarda artış yapabiliriz dediklerinde, Hz. Osman her yaşa on (dirhem) ilave edin dedi. Bir sonraki sene aynı şeyi teklif ettiklerinde, Hz. Osman hayır diyerek fiyat artırılmasını kabul etmedi. Muaviye halife olduğunda Hz. Osman'ın takdir ettiği son fiyattan develeri satmakla görevlendirdi. Bir sonraki sene görevlendirdiğinde, fiyatlarda artış yapabiliriz dediklerinde, Muaviye her yaşa on (dirhem) ilave edin dedi. Bir sonraki sene aynı şeyi teklif ettiklerinde, Muaviye pazarlık yaparak satın dedi.⁶⁴

Bu rivayetlerden Asr-ı saadette deve fiyatlarıyla ilgili kesin ve sabit bir rakamın kullanılmasının zor olacağı sonucuna ulaşmaktayız. Zira deve fiyatlarının deve sayısının az ya da çok olmasına, kalitesine, pazarlığın gücüne göre değiştiği görülmektedir.

Serahsî'nin, iki yaşına girmiş bir devenin o devirde kırk dirhem değerinde olduğunu ve bunun zekâta tabi olan develerin en düşüğü olduğunu zikretmesi,⁶⁵ belki konuyla ilgili ilk göze çarpan rivayetlere bakılarak yapılan bir değerlendirmedir. Daha sonra fukaha, Serahsî'nin bu değerlendirmesinden yola çıkarak bir sonuca ulaşmaya çalışmışlardır. Hâlbuki yukarıda zikrettiğimiz ve benzeri rivayetler bu görüşü nakzetmektedir.

Yine Dehlevî'nin deve nisabında, zekâtının kendi cinsi dışından koyun ile ödenmesinin emredilmesi, bir koyunun ise bir devenin 1/8'ine denk geldiği, böylece deve nisabında beş adet, koyun nisabının asgarî miktarı sayıldığına⁶⁶ dair içtihadı parçacı yaklaşım ile ulaşılan bir sonuçtur. Zira bir koyunun devenin 1/8'ine denk geldiğine dair rivayetler olduğu gibi bir koyunun bir devenin 1/10'una,⁶⁷ 1/7'ine denk geldiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Hatta Câbir b. Abdullah'ın rivayetini delil alan cumhura göre, sahih ve tercih edilen görüş bir koyunun devenin 1/7'sine

⁶⁴ Müttekî, Alauddin Ali el-Müttekî, *Kenzü'l-Ummâl fi Süneni'l-Ekvâl ve'l-Efâl*, I-XVIII, (5. Baskı), Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1985, VI, 532-533.

⁶⁵ Serahsî, II, 150.

⁶⁶ Şah Veliyyullah, I, 506.

⁶⁷ Rivayetler için bkz. Buhârî, "Şerike", 16; İbn Mâce, "Edâhi", 6.

denk geldiğidir.⁶⁸ Câbir b. Abdullah şöyle demiştir: Biz Resûlullah (s.a.) ile birlikte hac ettik, deveyi de sığırı da yedi kişiye kurban ettik.⁶⁹ Bu vb. rivayetler dikkate alındığında nisaplar arasında eşitliğin olmadığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca şurası unutulmamalıdır ki; Hz. Peygamber (s.a.v.), dirhem ve dinarda sadece alt sınırı belirlemişken, hayvanlarda sayılar arttıkça belirli miktarlar arasındaki ödenecek zekât miktarını, alt ve üst sınırları da belirlemiştir.⁷⁰ Başlangıçta eşitliği iddia edenler dahi, yukarı basamaklarda bu eşitliğin bozulduğunu kabul etmektedirler. Örneğin deve fiyatını kırk dirhem olarak kabul ettiğimizde, yalnız nisabın başlangıcındaki eşitlikten bahsetmemiz mümkündür. Zira iç basamaklarda bu denkleğin ve aynı zamanda da oranın bozulduğu görülür. Kırk koyun beş deveye eşit kabul edildiğinde, seksen koyunun ise on deveye eşit olması gerekirdi. Hâlbuki 121 koyunun zekâtı yine iki koyundur. 201 koyunda 3 koyun verilirken, buna karşılık on beş deveye yine üç koyun verilmektedir. Yine hayvanların sayısında yukarı doğru çıktıkça eşitlik olmadığı gibi, zekât olarak ödenen miktarda da eşitlik bulunmamaktadır. Şöyle ki, 5 deve 30 sığıra eşitse, 30 sığır için verilen iki yaşında bir sığır da, beş deve için verilen bir koyuna eşit olması gerekirdi, hâlbuki bunlar birbirine eşit değildir.⁷¹

Aşağıdaki tabloda develerin dirhem karşılığı (bir koyun beş dirhem üzerinden) verilmiştir.

⁶⁸ Hanefiler'e göre bir sığır veya bir deve yedi kişi için kurban olabilir. İster hac veya umre münâsebetiyle kesilen kurban olsun, ister bayramda kesilen kurban olsun hüküm aynıdır. Şâfiî ile Hanbeliler'e göre yedi kişinin bir deveye veya bir sığırda ortak olması caizdir. Hepsinin kurban niyeti taşınması da şart değildir. Süfyan-ı Sevri ve Cumhurun görüşü bu şekildedir. Dâvûd-i Zahirî ile Mâlikîler'in bâzısı da bu görüşte olmakla beraber yukardaki hükmün nafile kurbanı mahsus olduğunu söylerler. Yani bunlara göre vâcib kurbanda ortaklık sahih değildir. Malik'in meşhur kavline göre ne deveye ne de sığırda ortaklık caiz değildir, Nafile olsun, vâcib olsun bu hayvanlar koyun ve keçi gibi ancak bir kişi için kurban olur. Saîd bin el-Müseyyeb, İshâk b. Râheveyh ve İbn-i Huzeyme'ye göre deve bayram kurbanı olduğu takdirde on kişi için yeterlidir. Bunlar İbn-i Abbâs'tan gelen hadisi delil gösterirler. Bkz. İbn Kudâme, XI, 97-98; 119-120; İbn Rüşd, II, 196-197; Zuhaylî, III, 616-617.

⁶⁹ Müslim, "Hac", 62.

⁷⁰ Uzunpostalcı, Mustafa, "II. Oturum Müzakere ve Cevaplar", *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri Sempozyumu*, Kurav Yay., Bursa 2007, s. 114.

⁷¹ Yeniçeri, Celal, "II. Oturum Müzakere ve Cevaplar", *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri Sempozyumu*, Kurav Yay., Bursa 2007, s. 97.

Develerin Dirhem Karşılığı	Dirhemle Zekât Miktarı	Nominal Değer	Hakiki Değer
40-160	-	-	-
200-360	5	% 2,5	% 1,39
400-560	10	% 2,5	% 1,79
600-760	15	% 2,5	% 1,97
800-960	20	% 2,5	% 2,08
1000-1400	40	% 4	% 2,85
1440-1800	50	% 3,47	% 2,77
1840-2400	60	% 3,26	% 2,5
2440-3000	70	% 2,87	% 2,33
3040-3600	100	% 3,29	% 2,77
3640-5160	120	% 3,29	% 2,33
5200-5560	160	% 3,08	% 2,87
5600-5960	170	% 3,04	% 2,85
6000-6360	180	% 3	% 2,82
6400-6760	200	% 3,13	% 2,95
6800-7160	210	% 3,09	% 2,93

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi nominal değer sıfırdan başlayıp, % 2,5, sonra % 4 kadar yükselip, daha sonra % 3 kadar düşmektedir. Hakiki değer ise % 1,39 ile % 2,96 arasında değişmektedir.⁷² Devenin kendi nisabı içerisinde dahi bir eşitliği olmadığına göre, zekâta tabi diğer mallar arasında eşitlikten bahsetmemiz mümkün görülmemektedir.

2.2. Koyun ve Keçi

Araplar günlük et ve süt ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra, kıl ve yünleriyle dokumalara ham madde sağlamak amacıyla devenin yanı sıra koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanları da yetiştirmekteydi. Bölgedeki kabilelerden ganimet olarak alınan hayvanların sayısı binlerle ifade edilmektedir.⁷³

⁷² Şehhâte, s. 170-172.

⁷³ Meselâ, Huneyn gazvesinde Hevâzin kabilesinden 40.000. Vâkıdı, III, 943; Müreysi gazvesinde Beni Müstalik'ten 5.000. Vâkıdı, I, 410; Hismâ seriyyesinde Beni Cüzâm ve Lahm kabilelerinden 5.000 koyun-keçi alınmıştır. Vâkıdı, II, 558; Azizova, s. 56.

Ezrakî, Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemindeki koyun pazarlarının varlığını zikreder. İbn Cüreyc kanalıyla gelen bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekke fethinde koyun pazarının yanında bulunan Karn-ı Müskilêde insanların biatlarını kabul etmiştir.⁷⁴ Medine’de “Sûku’l-bedha” denilen pazarda at, deve ve koyun satılırdı.⁷⁵

Koyunun fiyatı hakkındaki rivayetler dikkate alındığında, Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde beş ile on dirhem arasında olduğu anlaşılmaktadır.

Urve el-Bârikî’nin rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine, bir kurbanlık koyun veya normal koyun satın alması için bir dinar verdi. O da iki koyun satın alıp, birisini bir dinara sattı. Bir koyun ve bir dinarı Hz. Peygamber (s.a.v.)’e getirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Urve’ye ticaretinin bereketli olması için dua etti. Artık o, toprak satın alsa kâr ederdi.⁷⁶

Hakîm b. Hizam’dan rivayet edildiğine göre; Hz. Peygamber (s.a.v.) onu, bir dinar ile kendisi için bir kurban almak üzere gönderdi. Hakîm bir dinara bir kurban aldı ve o kurbanı iki dinara sattı. Sonra da Hz. Peygamber (s.a.v.) için bir dinara (başka) bir kurban satın aldı. Bir dinarı da Hz. Peygamber (s.a.v.)’e getirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) o parayı sadaka olarak verdi ve Hakîm’e ticaretinin bereketli olması için dua etti.⁷⁷ Bu rivayetler Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde aynı pazarda dahi bir malın sabit bir fiyatının olmadığını, iki katıyla değer görebildiğinin delilidir.

Ayrıca zekât mükellefi olan kişinin, zekât memuruna verecek yaşta devesi olmadığında bir yaş büyüğünü verip, buna mukabil ya yirmi dirhem para veya bu değerde iki koyun geri alacağına dair rivayetler de⁷⁸ konuya delil olmamaktadır. Zira yapılan bu uygulamanın tevkifi mi yoksa piyasa şartlarından mı kaynaklandığı fukaha arasında tartışmalıdır.

Koyunun beş dirhem olduğunu ifade eden rivayetler ile on dirhem olduğunu ifade eden rivayetler arasında çelişki olmadığını söyleyen Serahsî’ye

⁷⁴ Ezrakî, Ebû’l-Velid Muhammed b. Abdullah, *Ahbarü Mekke ve Ma Cêe fiha Mine’l-Asâr*, I-II, (thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehiş), Mektebetü’l-Esedî, yy. 2003, s. 914.

⁷⁵ Semhudî, Nureddin Ali b. Ahmed, *Vefâi’l-Vefa*, I-II, (thk. Muhammed Muhiddin Abdülhamid), Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1984, II, 754.

⁷⁶ Ebû Dâvud, “Büyü”, 28; Tirmizî, *Buyu*, 34; İbn Mace, “Sadaka” 7.

⁷⁷ Ebû Dâvud, “Büyü”, 28; Tirmizî, “Büyü”, 34.

⁷⁸ Sümame’dan rivayet edildiğine göre, Enes b. Mâlik kendisine Hz. Peygamber (s.a.v.)’in emrettiği zekât farızası hakkında şu yazıyı yazmıştı: “Kimin zekât mükellefiyeti beş yaşında bir deve verecek seviyeye ulaşır da develer arasında, bu yaşta bir deve bulunmayıp dört yaşında bir deve bulunursa, bu deve ondan kabul edilir, (yaş farkı olarak buna mukabil) mal sahibi zekât memuruna ya yirmi dirhem para veya bu değerde iki koyun verir. Bir kimsenin de zekât mükellefiyeti dört yaşında dışı bir deve verecek sayıya ulaşır da yanında bu yaşta bir deve bulunmaz ve ancak beş yaşında dışı bir deve bulunursa bu deve ondan kabul edilir; fakat zekât memuru buna mukabil (yaş farkı olarak) mal sahibine ya yirmi dirhem para veya bu değerde iki koyun verir.” Buhârî, *Zekât*, 37; Ebû Dâvud, *Zekât*, 4; Nesâî, *Zekât*, 10.

göre, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yaş farkının telafisi için on dirhem ya da iki koyun olarak takdir etmesi, o günün piyasa şartlarıyla ilgilidir.⁷⁹ Aynı görüşü paylaşan Karadavî de, bu uygulamanın Hz. Peygamber (s.a.v.)'in nübüvvet sıfatıyla değil, dönemin piyasa şartlarını dikkate alarak imamet sıfatıyla ilgili olduğunu zikretmektedir.⁸⁰ Ancak İbn Hümâm ile İbn Nüceym, Serahsî'nin bu görüşünü tenkit ederek, nisapların tevkîfi olduğunu, bu anlamda koyunun fiyatını piyasa şartlarına göre değerlendirmenin isabetli olmayacağını zikretmişlerdir.⁸¹

İbn Hazm da nasda zikredilen yaş farkına mukabil iki koyun ya da yirmi dirhem ödenmesinin, koyunun piyasa değerine göre olmadığını, zıhar ve Ramazan kefaretinde köle azadına mukabil altmış fakirin doyurulmasında olduğu gibi, Şar'î tarafından verilen özel hüküm olduğunu ifade etmektedir.⁸²

İbnü'l-Arabî ise, bu hadisle ilgili olarak dört farklı değerlendirme aktarır: 1-Haber-i vahid olan bu hadis genel kurallara aykırıdır. Bu nedenle geçersizdir. 2-Hadiste açıkça kıymet zikredilmemiş, aksine kişinin ödemesi gereken yaşta devesi bulunmazsa, elindeki mevcut devenin alınacağı ve yirmi dirhem geri verileceği zikredilmiştir. Bu ifadelerden, yapılan işlemin kıymetlendirme değil, tevkîfi olduğu anlaşılır. 3-Bu durum zaruretten kaynaklanan bir durumdur. Zaruretler ise kendi sınırları içerisinde kalır. 4-Sadakalarla ilgili rivayette, Hz. Ömer'in mektubu tercih edilir. Çünkü Hz. Ebûbekir'in mektubu âhâd yolla gelmiştir. Belki de bu durum özel, istisnâî bir durumdur.⁸³

İbn Kudâme ise, diyeti esas olarak koyunun fiyatının altı dirhem olduğu sonucuna ulaşmıştır.⁸⁴ Şöyle ki; İbn Abbâs'ın rivayetinde "Hz. Peygamber (s.a.v.) bir öldürme olayında diyeti on iki bin dirhem olarak takdir etmiştir."⁸⁵ Buna göre; diyette 100 devenin fiyatının 12000 dirhem, sığır ve elbisenin kıymetinin altmış dirhem, koyunun fiyatının ise altı dirhem olması gerekir.⁸⁶

Hâlbuki deve ve sığırın kendi nisapları içerisinde eşitlik olmadığı gibi koyunun nisabında da eşitlik bulunmamaktadır.

⁷⁹ Serahsî, II, 155-156; İbn Hazm, VI, 23.

⁸⁰ Karadavî, I, 190.

⁸¹ İbn Hümâm, II, 172,173, 193; İbn Nüceym, II, 374.

⁸² İbn Hazm, VI, 24.

⁸³ İbnü'l-Arabî, II, 520-521.

⁸⁴ İbn Kudâme, IX, 482.

⁸⁵ Şevkânî, VII, 90.

⁸⁶ İbn Kudâme, IX, 488.

Aşağıdaki tabloda koyunların ödenecek zekât miktarına göre değerleri verilmiştir.

Koyunların Sayısı	Ödenecek Zekât Miktarı	Nominal Değer	Hakiki Değer
1-39	-	-	-
40-120	1 Koyun	% 2,5	%, 8
121-200	2 “	% 1,65	%, 1
201-399	3 “	% 1,49	%, 7,5
400-499	4 “	% 1	%, 8
500-599	5 “	% 1	%, 8
600-699	6 “	% 1	%, 8

Görüldüğü gibi, tümünün belirli bir oranla zekâta tabi olması yerine, her bir dilim aralığı için belirli sayılar öngörülmüştür. Miktar konusunda da, belirli bir rakama kadar azalan bir seyir takip edilmiş, sonrasında ise sabit hale dönüşmüştür.⁸⁷

2.3. Sığır

Arap yarımadasındaki coğrafi yapı dolayısıyla gerek göçebe gerekse yerleşik halk, sulama, taşımacılık ve binek vasıtası olarak kullanmak amacıyla deve ve at yetiştirmekte, et, süt, yün ve kılından istifade için koyun ve keçi edinmekteydi. Gazve ve seriyyelerden elde edilen ganimetin genellikle deve, koyun ve keçiden ibaret olması, bu üçünün yarımada'nın en yaygın evcil hayvan cinsleri olduğuna delil gösterilebilir.⁸⁸

Sığır, sıcak ve kuru iklimin hâkim olduğu yarımada'nın kısmen yeşillik bölgesi olan Suriye sınırlarında, Yemen, Hadramevt, Bahreyn ve tarıma elverişli Cüreş, Cüblân, Necrân ve Sa'de gibi Güney Arabistan'ın bol sulu ziraî yerlerinde yetiştirilmekteydi. Bu bölgeler aynı zamanda Câhiliye döneminden itibaren ayakkabı üretiminde kullanılan sığır derisiyle de ünlüydüler.⁸⁹

İslamiyeti kabul eden Cüreş halkına atların, develerin ve ziraatta kul-

⁸⁷ Şehhâte, s. 174-175.

⁸⁸ Azizova, s. 70-71.

⁸⁹ Hemdâni, İbnü'l-Hâik Hasan b. Ahmed, *Sıfatu Cezireti'l-'Arab*, (thk. Muhammed b. Ali el-Ekva' el-Hivali), Mektebetü'l-İrşad, San'a 1990, s. 116, 205, Yâkût, Ebü Abdillâh Şihâbüddin Yâkût b. Abdullâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, I-V, Dâru Sadır, Beyrut 1979. III, 406, Azizova, s. 77.

landıkları öküzlerin otlatılması için meralar tahsis edilmesi, bu bölgelerde sığır yetiştirildiğini göstermektedir.⁹⁰

Tarım merkezleri ve sığır yetiştiriciliğiyle ünlü olan Güney Arabistan bölgesinin yanı sıra, Orta Arabistan'da küçük çapta sığır yetiştirildiğini gösteren bazı rivayetlere rastlanmaktadır. Örneğin, Hayber'in Natat, Şıkk ve Ketibe bölgesinden alınan ganimetler arasında sığır bulunmaktaydı.⁹¹

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mekke fethinden sonra Medine'ye gelen Bâhile kabilesinin temsilcisi Mutarrif b. Kâhin el-Bâhili'ye, ihyâ edilen mera ve otlaklarla ilgili ahitname verip, sığır, koyun ve devenin zekât oranıyla ilgili ayrıntıların belirtildiği bir mektup yazması⁹² o bölgede sığırın varlığına delil olmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde deve yetiştiricilerinin diyet olarak yüz deve, davar yetiştiricilerinin iki bin koyun, sığır yetiştiricilerinin iki yüz sığır, altın sahiplerinin bin dinar, gümüş sahiplerinin on bin dirhem, dokuyuculukla uğraşanların iki bin kat elbise (hülle) ödemesi gerektiğine dair rivayetler de⁹³ sığırın o bölgelerde yetiştirildiğini göstermektedir. Ancak bütün rivayetlerde sığırın zikredilmemesi, sığırın o bölgede deve ve koyun kadar yaygın olmamasından kaynaklanmaktadır.⁹⁴

Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde sığırın fiyatı hakkında açık bir rivayet bulunmadığından, bu fiyat diyet miktarından çıkarılmaktadır. Şöyle ki, diyetteki 8000 dirhemi 200'e bölerek bir sığırın fiyatının 40 dirhem olduğu ve böylece nisaplar arasında eşitlik sağlandığı iddia edilmektedir.⁹⁵

Hâlbuki diyetin 10.000 ya da 12.000 dirhem olduğu rivayetini esas aldığımızda farklı sonuca ulaşırız. Bu durumda 10.000 dirhemi 200'e böldüğümüzde sığırın fiyatı 50 dirhem, 12.000 dirhemi 200 böldüğümüzde sığırın fiyatı 60 dirhem olur ki nisaplar arasında iddia edilen eşitlik bozulmuş olur. Ayrıca deve ve davara ait nisapların kendi içerisinde bir eşitliği olmadığı gibi, sığıra ait nisaplarda da bu eşitlik bulunmamaktadır.

Diyet ile zekât oranlarını karşılaştırdığımız takdirde de nisapların değer açısından birbirine denk olmadığı ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; diyet-

⁹⁰ İbn Hişâm, IV, 230; Taberî, *Târih*, III, 131.

⁹¹ Vâkıdî, *Megâzi*, II, 680.

⁹² İbn Hacer Askalanî, Ebû'l-Fadl Şihabüddin Ahmed, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, I-IX, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut ts., VI, 102.

⁹³ Ebû Dâvud, "Diyat", 18; Nesâî, "Kasame", 33-34.

⁹⁴ Karadavî, I, 183.

⁹⁵ Yavuz, Yunus Vehbi, "Hz. Peygamber (s.a.v.) Dönemi Hayat Standartlarında Belirlenen Klasik Ölçüler Dikkate Alınarak Zekât Nisabının ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi", *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri*, (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri), Kurav Yayınları, Bursa 2006, s. 354.

te zikredilen nisap; deve 100, sığırd 200, koyunda 2000, dinarda 1000, dirhemde 10.000 veya 12.000 dir. Zekâta ise 20 dinar, 200 dirhem, 5 deve, 30 sığır ve 40 koyundur. Deve, sığır ve koyunları kendi cinsleri içerisinde zikredilen dinar ve dirheme bölerek birim fiyatlarını tespit ettiğimizde nisaplar arasında eşitliğin olmadığı açıkça görülmektedir.

Tablo halinde şu şekilde gösterebiliriz.

CİNS	DIYETTE BİRİM FİYAT (Dinar ve dirheme göre)	ZEKÂTTA BİRİM FİYAT (Dinar ve dirheme göre)
DEVE	10-100	4-40
SİĞİR	5-50	0,6- 6,6
KOYUN	0,5-5	0,5-5

Görüldüğü gibi diyet ile zekât karşılaştırıldığında birim fiyatı değişmeyen sadece koyun cinsidir. Deve ve sığır cinsi, diyet ve zekâta birim fiyat olarak değişmektedir.⁹⁶ Böylece hem zekâta tabi mallar arasında eşitliğin olmadığı hem de zekâtle diyetin nisabı arasında bir eşitliğin olmadığı daha net olarak görülmektedir. Ayrıca Vail'in Ebû Bekir'den yaptığı şu rivayet de, diyet ile zekâtın nisapları arasında eşitliğin olmadığı görüşünü desteklemektedir: “*Di-yeti sığırdan ödemek isteyen kişi, her deve karşılığında iki sığır, koyundan ödemek isteyen ise her deve karşılığında yirmi koyun öderdi.*”⁹⁷ Buna göre zekâta sığırın nisabı on, koyunun nisabı ise yüz olması gerekirdi.

3. Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Hububat Fiyatları

Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemine ait hububat fiyatlarına hiçbir kaynak açıkça yer vermemesine⁹⁸ rağmen Serahsî'nin toprak mahsullerindeki beş vesk nisabıyla ilgili olarak “*bir vesk kırk dirhem, beş vesk ikiyüz dirhem eder*”⁹⁹ ifadelerinden zekâta tabi malların nisaplarının eşitliği sonucuna ulaşılmıştır.¹⁰⁰

⁹⁶ Hariri, Muhammed b. Ali, *Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye*, Riyad 1414/1993, XXXIX, 332.

⁹⁷ İvaz Ahmed İdris, *ed-Diyetu Beyne'l-Ukûbe ve't-Tâviz fi'l-Fıkhil-İslâmî el-Mukaren*, Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut 1986, s. 605. (*Muntehab Kenzü'l-Ümmâl fi Süneni'l-Akvâl ve Efâl*den naklen s. 146).

⁹⁸ M. Hasanü'z-Zaman, *İlk İslam Devletlerinde Ekonomik Strüktür*, (Çev. Sinan Ersoy), Akabe Yay. İst. 1987, s. 395.

⁹⁹ Serahsî, III, 3; *Damad*, I, 209.

¹⁰⁰ Yavuz, s. 356.

Bu genellenenin uygun olmadığı kanaatindeyiz. Zira aynı malın aynı pazarda farklı fiyata satılma imkanı varken arpa, buğday gibi hiçbir ayırımı gidilmeksizin bütün hububatları kapsayacak şekilde beş vesk ikiyüz dirhem eder ifadesi toptancı bir yaklaşımdır. Zira maliyet, müşteri, kalite, rekabet, pazardaki konumu, pazarın yapısı, yasalar, ithalat vb. faktörler iktisadi açıdan fiyata etki eden farklı faktörlerdir. Bu faktörler günümüzde fiyata etki ettiği gibi o dönemin piyasasını etkilediğine dair pek çok rivayet mevcuttur.

Şöyle ki; müşteri talebi serbest pazar kurallarına göre oluşmakta ve talep pazara sunulan mal ve hizmetin fiyatını belirlemektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.), *“İnsanları alış verişte serbest bırakınız, zira Allah böylece insanları birbirinden faydalanıp rızıklandırır”*¹⁰¹ rivayeti, yine Enes b. Mâlik’in Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde Medine’de fiyatlar pahalandı. Bunun üzerine halk; *“Ey Allah’ın Rasulü, fiyatlara müdahale et dediklerin de, Hz. Peygamber (s.a.v.): “Şüphe yok ki, fiyatı tayin eden, darlık ve bolluk veren, rızıklandırıcı ancak Allah’tır. Ben sizden hiç kimsenin mal ve canına yapmış olduğum bir haksızlık sebebiyle hakkını benden ister olduğu halde, Rabbime kavuşmak istemem”*¹⁰² rivayeti Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde piyasa fiyatlarının satıcı ve alıcı arasında serbestçe oluştuğunu göstermektedir.

Kayletu’l-Enmâriyye’nin rivayetinden de bu sonuca ulaşmaktayız. Kayletu’l-Enmâriyye şöyle demiştir: “Hz. Peygamber, umrelerinden birisinde ihramdan çıkmak için Merve’ye geldi. Bir bastona dayanarak gelip huzuruna oturdum ve dedim ki: “Yâ Resûlallah Ben alım satım işleriyle uğraşan bir kadını. Öyle olur ki bir mal satın almak isterim ve ona, istediğimden daha düşük bir fiyat veririm. Sonra almak istediğim fiyata gelinceye kadar arttırır dururum. Yine öyle bir olur ki bir mal satmak isterim ve ona, istediğimden daha yüksek bir fiyat takdir ederim. Sonra satmak istediğim fiyata gelinceye kadar düşürür dururum. (Ne dersin?)” Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) bana: Yâ Kayle, öyle yapma! Ancak, bir şey satın almak istediğinde, ona, düşündüğüm fiyatı ver, ister satsınlar ister satmasınlar. Yine bir şey satmak istediğinde, ona düşündüğün fiyatı koy, ister versinler ister vermesinler.” buyurdu.¹⁰³

Yine Hz. Ömer’in halifelîği zamanında cereyan eden şu olayda piyasa fiyatlarının satıcı ve alıcı arasında serbestçe oluştuğu görüşünü destekle-

¹⁰¹ Ahmed b. Hanbel, II, 512.

¹⁰² Ebû Dâvud, “Büyü”, 49; Tirmizi, “Büyü”, 73; İbn Mâce, “Ticârât”, 27.

¹⁰³ İbn Mâce, “Ticârât”, 29.

mektedir: İbn Zebâle'nin rivayetine göre, Musalla çarşısının önünde iki kap dolusu kuru üzümü olan Hatıb b. Ebî Beltea'nın yanına gelen Hz. Ömer, kuru üzümün fiyatını sordu. Hatıb, iki müddü (ölçek) bir dirhem dedi. Fiyatı ucuz bulan Hz. Ömer şöyle dedi:

"Taif'ten üzüm yüklü bir kervanın gelmekte olduğunu haber aldım. Onlar senin fiyatına aldanırlar. Ya fiyatı yükselt yahut da üzümü al evine götür, orada istediğin fiyata sat." Daha sonra Hz.Ömer kendi kendine düşünmüş ve Hatıb'ın evine giderek şöyle demiştir:

*"Dün sana söylediklerim ne emirdir, ne de hüküm. Bu belde halkının hayrı için arzu ettiğim bir şeydir. İstedığın yerde istediğin fiyata satabilirsin."*¹⁰⁴

Bu rivayetlerden o dönemde pazardaki fiyatlara müdahale edilmediği gibi, son rivayette pazardaki fiyatlara müdahale edilmiş olsa dahi, pazar dışında aynı mala farklı fiyat uygulanabileceği anlaşılmaktadır. Böyle bir durumda hububat fiyatlarının eşitliğinden bahsetmemiz mümkün gözükmemektedir.

Ebü Saîd'in rivayetinden de kalite farkının piyasaya etki ettiğini anlıyoruz: *"Bilal, Rasulullah'a iyi cins hurma getirince, Hz. Peygamber (s.a.v.), "Bu nedir?" buyurdu. Bilal, "İki ölçek kötü hurma karşılığında bundan bir ölçek aldım" deyince, "Olmaz, bu faizin ta kendisidir. Bu tür alış verişe yaklaşma!"* buyurdular.¹⁰⁵ Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.), ribevî malların kendi cinsi ile değişimi nedeniyle bu fazlalığı yasaklamıştır. Yine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, çarşı pazar denetimleri esnasında kalite kontrolünde bulunduğu hileli buğday yığınının iç kısmının dış tarafı gibi olmadığını gördüğünde: *"İyisini ayrı sat, kötüsünü ayrı"*¹⁰⁶ buyurması da kalitenin fiyata etki ettiğine dair başka bir delildir.

İbn Kayyim, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde Medine'ye hububat ve giyim eşyalarının dışarıdan getirildiğini, bu nedenle fiyat sınırlamasına gidilmediğini zikrederek¹⁰⁷ ithalatın fiyata etkisi olduğunu zikretmiştir.

H. Peygamber (s.a.v.)'in, *"Satılmak üzere pazar yerine gelmeden önce yolda karşılamayınız"*¹⁰⁸ buyurarak malın değerinin pazarda ortaya çıkması gerektiğine vurgu yapması, yine *"Hiçbir şehirli köylü namına malını*

¹⁰⁴ Mâlik, II, 180; Abdurrezzak, VIII, 207; Beyhakî, VI, 48; Müttakî, *Kenzü'l-Ümmal*, IV, 183; Semhüdi, II, 757;

¹⁰⁵ Nesâî, "Büyü", 41; Müslim, "Büyü", 14; Dârimi, "Büyü", 41; Buhârî, "Musâkât", 94.

¹⁰⁶ Munzirî, II, 572.

¹⁰⁷ İbn Kayyim, Şemsuddin Ebi Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr el-Cevziyye, *et-Turukü'l-Hükmiyye fi's-Siyaseti's-Şer'iyye*, I-II, (thk. Naif b. Ahmed el-Hamed), Dârü'l-Âlem el-Fevâid, Matbuatü Mecma'î'l-Fikhi'l-İslâmî, yy. ts. I, 659.

¹⁰⁸ Buhârî, "Büyü", 68; Müslim, "Büyü", 5; Ebü Dâvud, "Büyü", 43; Tirmizî, "Büyü", 12.

*satmasını*¹⁰⁹ buyurarak üretici ile tüketici arasına girerek fiyatlara müdahale edilmesini yasaklaması, malı almayacağı halde fiyat kızıştırmayı (neceşi)¹¹⁰ ve yapılan pazarlık üzerine pazarlık yapılarak sunî fiyat şişirilmesini yasakladığına¹¹¹ dair rivayetler, genel olarak satışa konu olan mallarda olduğu gibi hububat fiyatlarında da sabit bir fiyatın olmadığına en açık delillerindedir.

SONUÇ

İslâm'ın değerler sisteminde bir kimsenin malî mükellefiyetler ile yükümlü olabilmesi için, diğer yükümlülük şartları yanında, mal varlığı bakımından da belirli bir düzeyde olması şart koşulmuştur. Kur'an-ı Kerim'de zekâta tabi olan mallardan söz edildiği halde bunların miktarı hakkında net bir açıklama yapılmamıştır. Sünnet'te ise, bu mükellefiyetin sınırı ve miktarı açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Sanayi devrimiyle birlikte meydana gelen iktisadî gelişmeler neticesinde, malî mükellefiyetler konusunda, özellikle de zekât nisabı hakkında bilimsel tartışmalar gerçekleştirilmektedir. Bu tartışmalara bir katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirdiğimiz bu araştırmada zekâta tabi malların nisaplarının Hz. Peygamber dönemindeki değerlerini mukayese ettik.

Yaptığımız araştırma esnasında, Hz. Peygamber döneminde tedavülde olan altın ile gümüş arasında vezin açısından sabit bir oranın bulunduğu; ancak kur bazında bunların değişken oranlarda olduğu görülmüştür. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dirhem ve dinarda sadece alt sınırı (ilk nisabı) belirlediği, hayvanlarda ise sayı arttıkça birbirinden farklı değerlerde olan ara nisapları da ayrıca belirlediği tespit edilmiştir. Bu durum, zekâta tabi malların nisaplarının oransal olarak birbirinden farklı olduğunun, hatta kendi içerisinde de eşitlik taşımadığının en önemli göstergesidir. Öte yandan fiyatları göz önünde bulundurulduğunda da altın, gümüş, koyun, sığır ve deve için belirlenen ilk nisapların eşit değerde olduğu; ancak ara nisaplarda bu eşitliğin ortadan kalktığı görülmüştür.

Hz. Peygamber döneminde zekâta tabi malların nisaplarının değer bakımından birbirinden farklı olmasında, dönemin iktisadî şartları sonucunda oluşan fiyat düzensizliğinin etkisi büyüktür. O dönemde halkın evde pişirdiği ekmeğin ununa varıncaya kadar birçok ihtiyaç maddesi, ithalât yoluyla

¹⁰⁹ Buhârî, "Büyü", 68; Müslim, "Büyü", 5; Tirmizî, "Büyü", 13.

¹¹⁰ Buhârî, "Büyü", 58; Müslim, "Büyü", 11.

¹¹¹ Buhârî, "Büyü", 58; Nesâî, "Büyü", 19; Tirmizî, "Büyü", 13.

karşılandığı gibi sık sık cereyan eden savaş ve ablukalar da cihat ekonomisinin oluşmasına yol açıyordu. Bununla birlikte taşımacılık sektörünün az gelişmişliği, tabiat şartlarından kaynaklanan ulaşım güçlüğü ve ticaret riski gibi mal akışını sınırlayan faktörler, piyasada sabit ve istikrarlı bir fiyatı sürdürmeye engel oluyordu. Ayrıca “İnsanları (kendi hallerine) bırakın. Allah insanları birbirleri ile rızıklandırır,” hadisinde açıkça ifade edildiği gibi, Hz. Peygamber’in ekonomiyi tabii seyrine bırakarak serbest piyasayı teşvik etmiş olması, malın cinsi ve kalitesi ile satıcı ve müşterinin anlaşmasına göre fiyatların oluşmasına yol açıyordu. Fiyat değişkenliğine sebep olan bütün bu etkenler, dolaylı olarak nisapların değer açısından farklılık arz etmesini de etkiliyordu.

KAYNAKLAR

- AKTAN, Hamza, “I. Oturum Müzakere ve Cevaplar”, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri Sempozyumu*, Kurav Yay., Bursa 2007, ss. 55-52.
- AYNÎ, Bedrüddin Ebi Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetü'l-Kârî Şerhü Sahîhi'l-Buhârî*, (1. Baskı), (zabd: Abdullah Mahmud Muhammed Ömer), I-XXV, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- AZİZOVA, Elnure, *Hız. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler*, İsam Yayınları, İstanbul 2011.
- BACÎ, Ebû'l-Velid Süleyman b. Halef, *el-Muntekâ, Şerhu Muvatta Mâlik*, I-IX, (1. Baskı), (thk. Muhammed Abdülkadir Ahmed Ada), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999.
- BAZ, Abdülaziz b. Abdullah, *Fetâvâ ve Tenbihât ve Nesâih*, (1. Baskı), Dârü'l-Cil, Beyrut 1991.
- BELAZÜRÎ, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahya, *Futûhu'l-Buldân*, (thk. Abdullah Enis ed-Debba'- Ömer Enis ed-Debba'), Müessesetü'l-Meârif, Beyrut 1987.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, (1. Baskı), Matbaatü Meclisi Dâireti el-Meâri fi el-Usmâniyye, Haydarabâd 1352.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VIII, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- DEHLEVÎ, Şâh Veliyullah, *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, I-II, (Çev. Mehmet Erdoğan), İz Yay., İstanbul 1994.
- DESÜKÎ, Ebû Abdillâh Şemseddin, *Haşiyetü'd-Desûki ala Şerhi'l-Kebîr*,

- I-IV, (Muhammed Aliş şerhiyle beraber), Matbaatü İsa Halebî ve Şürekâuhu, Mısır ts.
- EBÛ DÂVUD, Süleyman b. el-Eş'as, *Sünenü Ebî Dâvud*, I-II, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- EBÛ UBEYD, Kasım b. Sellâm, *Kitâbü'l-Emvâl*, (1. Baskı), (thk. ve ta'lik: Muhammed Ammare), Dârü's-Şurûk, Beyrut 1989.
- EBÛ YA'LA EL-FERRÂ, İbnü'l-Ferrâ Muhammed b. Hüseyin, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- EBÛ YÛSUF, Yakup b. İbrahim, *Kitabü'l-Harâc*, Dârü'l-Marife, Beyrut 1979.
- EBÛ ZEHRA, Muhammed, *Fetâvâ*, (cem ve thk. Muhammed Osman Şibir), Dârü'l-Kalem, Dimaşk 2006.
- ERDOĞAN, Mehmet, "Zekât Nisabının Amacı Dikkate Alınarak Günümüz Hayat Standartlarına Göre Yeniden Belirlenmesi", *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri* (1. Baskı), (*Sempozyum Tebliğ ve Muzakereleri*), Kurav Yayınları, Bursa 2007, ss. 147-156.
- ERKAL, Mehmet, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, (2. Baskı), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yayınları (İFAV), İstanbul 2008.
- FAZLURRAHMAN, *İslamiyet ve İktisadi Adalet Meselesi*, (trc. Yusuf Ziya Kavakçı), Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1976.
- GÖZÜBENLİ, Beşir, *İslam'da Para ve Fonksiyonları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Erzurum 1986.
- HAMİDULLAH, Muhammed, *Modern İktisat ve İslam*, (Çev. Salih Tuğ), Yağmur Yay., İstanbul 1963.
- _____, *İslâm Peygamberi*, (Çev. Mehmet Yazgan), Beyan Yay., İstanbul 2004.
- İBN ABİDİN, Muhammed Emin b. Ömer, *Haşiyetü Reddi'l-Muhtâr*, I-VIII, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1992.
- İBN FARİS, Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Faris, *Mucemu Mekâyisi'l-Luğa*, I-VI, (2. Baskı), (thk. Abdüsselam Muhammed Harun), Mektebetü Mustafa el-Babî Halebî, Mısır 1969.
- İBN HALDUN, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddimetü İbn Haldun*, (şerh ve takdim: Muhammed el-İskenderanî), Dârü'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 2011.
- İBN HANBEL, Ahmed, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, I-VI, Çağrı Yay. İstanbul 1992.

- İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b Saîd, *el-Muhallâ*, I-XI, (tas-
hih: Ahmed Muhammed Şakir), el-Mektebüt-Ticarî, Beyrut 1968.
- İBN HÜMÂM, Kemaleddin Muhammed b. Abdülvahid, *Şerhu Fethi'l-
Kadır*, I-X, Dâru'l-Fikr, Beyrut ts.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah, *el-Muğnî*, I-XIV,
Dâru'l-Fikr, Beyrut 1984.
- İBN MACE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Zeyd, *Sünenü İbn Mace*, I-II, Çağrı Yay.
İstanbul 1992.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-
Arab*, I-XVIII, (2. Baskı), Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut 1997.
- İBN RÜŞD, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed (Hafid), *Bidâyetü'l-Müctehid
ve Nihâyetü'l-Muktesid*, I-IV, (thk. Ferid Abdülaziz el-Cindiyyü),
Dâru'l-Hadis, Kahire 2004.
- İBRAHİM, Hakkı İsmail, *Esvâkü'l-Arabi't-Ticâriyye fî Şibhi'l-Cezâreti'l-
Arabiyye*, Dârü'l-Fikr, Amman 2002.
- KARADAVÎ, Yûsuf, *Fıkhü'z-Zekât*, I-II, (1.Baskı), Dârü'l-İrşad, Beyrut
1969.
- _____, *Hedyü'l-İslâm Fetâvâ Muâsıra*, III, (1. Baskı), Dârü'l-Kalem, Kuveyt
2001.
- KÂSÂNÎ, Alaaddün Ebi Bekir b. Mesud, *Bedaiu's-Sanâi' fî Tertîbiş-Şerâi'*,
I-X, (2. Baskı), (thk. Ali Muhammed Muavvaz-Adil Ahmed Abdül-
mevcud), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- MAKRİZÎ, Takiyyüddin Ahmed, *Kitabu'n-Nukûdi'l-Kadîmeti ve'l-İslâmiyye*,
(trc. İbrahim Hakkı Konyalı: Eski ve İslâmî Paralar), Gavsi Ozansoy
Basımevi, İstanbul 1946.
- _____, *İğâsetü'l-Ümme bi Keşfi'l-Ğumme*, (Ta'lik: Yasir Seyyid Salihin), yy.
ts.
- _____, *Kitâbü'l-Evzâni ve'l-Ekyâliş-Şeri'yye*, (thk. Sultan b. Hallil), Dârü'l-
Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2007.
- MÂLİK B. ENES, *Muvatta*, I-II, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- MANNAN, M. A., *İslam Ekonomisi Teori ve Pratik*, (çev. Bahri Zengin-
Tevfik Ömeroğlu), Fikir Yay., İstanbul 1980.
- MAVERDÎ, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Hâvi'l-Kebîr fî Fıkhü
Mezhebi'l-İmâmîş-Şafîi ve Hüve Şerhu Muhtasari'l-Müzenî*, I-XVIII,
(1. Baskı), (thk. Ali Muhammed Muavviz-Adil Ahmed Abdülmev-
cud), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1994.

- _____, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve'l-Velâyetü'd-Dîniyye*, (1. Baskı), (thk. Ahmed Mübarek el-Bağdadi), Kuveyt 1989.
- MEVSİLÎ, Ebû'l-Fazl Mecdüddin Abdullah, *el-İhtiyar li-Ta'lîli'l-Muhtâr*, I-V, Çağrı Yay., İstanbul 1987.
- MİRAS, Kamil, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I-XIII, (8. Baskı), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1972.
- MOLLA HÜSREV, *Mirâtü'l-Usûl*, Dersaadet 1321.
- MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim*, I-V, Çağrı Yay. İstanbul 1992.
- MÜTTEKÎ, Alauddin Ali el-Müttekî b. Hisami'd-din, *Kenzü'l-Ummâl fi Süneni'l-Ekvâl ve'l-Efâl*, I-XVIII, (5. Baskı), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985.
- MÜTEVELLÎ, Ebûbekir es-Siddîk-Şehhâte, Şevki İsmail, *İktisâdü'n-Nukûd fi İdâri'l-Fikri'l-İslâmî*, Dârü't-Tevfik en-Nemüzeziyye, Kahire 1983.
- NESÂÎ, EbûAbdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâi*, I-VIII, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- NEVEVÎ, Ebû Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref, *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb*, I-XXIII, (thk. Muhammed Bahît el'Mutî), Mektebetü'l-İrşad, Cidde ts.
- NEVEVÎ, Ebû Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref, *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb*, I-XXIII, (thk. Muhammed Bahît el'Mutî), Mektebetü'l-İrşad, Cidde ts.
- ÖĞÜT, Salim, "Deve", *DİA*, TDVY, IX, ss. 226- 227.
- REYS, Muhamed Ziyauddin, *el-Harâc ve'n-Nizâmü'l-Mâliyye*, Dârü'l-Ensar, Kahire 1977.
- SAN'ÂNÎ, Ebû İbrahim İzzeddin Muhammed b. İsmail, *Sübülü's-Selâm Şerhi Bulûği'l-Merâm min Cem'i Edilleti'l-Ahkâm*, I-IV, (tash. ve talik: Muhammed Abdülaziz el-Hulî), Dârü'l-Cil, Beyrut 1979.
- SERAHSÎ, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl, *Kitabu'l-Mebsût*, I-XXX, Çağrı Yay., İstanbul 1982-83.
- SIDDİKÎ, Muhammed Necatullah, *İslam Ekonomi Düşüncesi*, (Çev. Yaşar Kaplan), Bir Yay., İstanbul 1984.
- ŞAMÎ, Muhammed Yûsuf, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fi Sireti Hayri'l-İbâd*, I-XII, (1. Baskı), (thk. ve ta'lik: Adil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavviz), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- ŞEHHÂTE, Şevki İsmail, *et-Tatbiku'l-Muâsir li'z-Zekât*, (1. Baskı), Darü's-Şurûk, Cidde 1977.

- ŞERBÂSÎ, Ahmed, *el-Mucemü'l-İktisâdi'l-İslâmî*, Dâru'l-Cil, yy. 1981.
- ŞEVKÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed, *Neylü'l-Evtâr Şerhü Müntekâ'l-Ahbâr*, I-VIII, (1. Baskı), Dâru'l-Hayr, Dimaşk 1996.
- TABAKOĞLU, Ahmet, "Nisap, Para ve Gelir Dağılımı", *Zekât Nisabı ve Fitre miktarının Çağdaş Parasal Değeri Sempozyumu*, (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri), Kurav Yayınları, Bursa 2007, ss. 19-31.
- TUĞ, Salih, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1963.
- UZUNPOSTALCI, Mustafa, "II. Oturum Müzakere ve Cevaplar", *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri Sempozyumu*, Kurav Yay., Bursa 2007, ss. 112-120.
- YAZGAN, Turan, *Sosyal Güvenlik Açısından Zekât*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005.
- YENİÇERİ, Celal, *İslam İktisadının Esasları*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1980.
- ZAMAN, M. Hasan, *İlk İslam Devletlerinde Ekonomik Strüktür*, (Çev. Sinan Ersoy), Akabe Yay., İstanbul 1987.
- ZERKÂ, Mustafa, *Fetâvâ*, (2 Baskı), Dâru'l-Kalem, Dimaşk 2001.
- ZEYLAÎ, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdullah, *Nasbü'r-Râye li-Ehâdisi'l-Hidâye*, I-V, (Buğyetü'l-Elmaiyyi fi Tahrîci'z-Zeylaî haşiyesi ile birlikte), (tashih: Muhammed Avvame), el-Mektebetül-Mekkiyye, Beyrut 1997.
- ZEYLAÎ, Fahreddin Osman b. Ali, *Tebyînü'l-Hakâik fi Şerhi Kenzi'd-Dekâik*, I-VIII, (1.Baskı), (thk. Ahmed İzzu İnaye), (Şiblî haşiyesi ile birlikte), Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- ZUHAYLÎ, Vehbe, I-VIII, (3. Baskı), *el-Fikhü'l-İslâmî ve Edilletühü*, I-VIII, (3. Baskı), Dâru'l-Fikr, Dimaşk 1989.